

УДК 94(560) "1555":929.731Гюррем

ВПЛИВ ОСОБИСТОГО ЛИСТУВАННЯ ГЮРРЕМ- РОКСОЛАНИ НА ІРАНО-ОСМАНСЬКУ УГОДУ 1555 РОКУ

Олександра ШУТКО

*Кандидатка мистецтвознавства, письменниця
Видавництва «Навчальна книга – Богдан»,
просп. Степана Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002,
тел./факс: (0352) 52-06-07, 52-05-48, e-mail tytoshuk@ukr.net*

Сорокарічна ірано-османська війна у XVI ст. завершилася укладанням 1555 р. в Амасії мирної угоди між султаном Сулейманом Пишним та шахом Тагмаспом. Завдяки цьому паломники з Ірану отримали змогу безперешкодно відвідувати святі місця, що перебували під владою османів. Заради зміцнення добросусідських відносин сестра шаха Тагмаса, Султан-бейгом написала листа дружині султана Сулеймана, Гюррем, яку в Європі називають Роксоланою, оспівуючи її велич. Та відповіла, що доклала багато зусиль задля примирення османів із сефевідами і висловила сподівання на подовження мирного співіснування. У дослідженні наведено переклад українською листа Гюррем, адресованого Султан-бейгом. Також ідеться про її роль в укладанні мирної угоди між Османською імперією та Сефевідським Іраном.

Ключові слова: Османська імперія, Сефевідський Іран, Роксолана, Султан-бейгом, Сулейман Пишний, Тагмасп.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2023.7375.221232>

Постановка проблеми. Роль Роксолани-Гюррем у врегулюванні політичних конфліктів Османської держави періоду правління Сулеймана Пишного неодноразово висвітлювалася в дослідженнях істориків, таких як Н. Учтум, Н. Ташкиран, Е. Афйонджу, Л. Пірс, С. Ашкеназі та А. Дзюбінський. Однак мало уваги приділялося приватному листуванню дружини османського правителя з Султан-бейгом Сефеві. Хоча саме ці листи засвідчували взаємну повагу та прагнення знайти компроміс у непростих сусідських відносинах, від надмірної агресії яких зазнавали численних втрат обидві імперії.

Мета дослідження – проаналізувати османські рукописи XVI ст., які стосуються ірано-османських відносин, зокрема – листи дружини султана Сулеймана, Гюррем та сестри шаха Тагмаса, Султан-бейгом, заради встановлення факторів впливу цих жінок на укладення 1555 р. Амасійської мирної угоди між Османською імперією та Сефевідським Іраном.

Виклад основного матеріалу. У другій половині XV ст. між османами та сефевідами почалися перші сутички, спровоковані боротьбою за стратегічно важливі торгові шляхи, що проходили через Месопотамію і Закавказзя. Тоді ж османи оголосили ерессю шіїзм – державну релігію Ірану, а сефевіди в свою чергу – сунізм, який панував в Османській імперії. Все це стало підставою для

загострення суперечок між двома сусідніми державами і вилилося у військове протистояння.

Перший військовий похід султана Селіма I Явуза (Грізного) на Іран відбувся 1514 р. Під час Чалдиранської битви іранська армія, яка не мала, на відміну від османів, вогнепальної зброї, зазнала поразки. Шах Ісмаїл змушений був полишити поле бою, віддалившись до Тебрізу. Під час програної битви до полону османів потрапила найулюбленіша дружина шаха Ісмаїла, Тачли-бейгюм, яку османи полонили під час битви на рівнині Чалдиран 1514 р. Її нібито видали заміж за казаскера (військового суддю – це другий титул у ієрархії духовників Османської імперії після шейхульіслама, тобто муфтія) Анатолії Таджізаде Джафера-бея [17, с. 75r]. За іншою версією, у полон до Селіма I Явуза потрапила друга дружина шаха Ісмаїла, Бігрузе. Тачли-бейгюм, перебуваючи в османському полоні, змогла в обмін на свої коштовності викупити собі волю [14, с. 465].

Султан Селім I відмовився зимувати із військом на завойованих землях і повернувся до Стамбула. Свій останній похід на сефевідів він провів 1520 р., під час якого помер. Його наступник – султан Сулейман Пишний поновив військову кампанію проти Ірану 1534 р.

Спершу великий візир Паргали Ібрагім повів військо на Тебріз. Під час цієї військової кампанії він почав видавати накази, додаючи до свого титулу слово «сераскер», тобто головнокомандувач, та ще й «султан». Потім Паргали Ібрагім надіслав з Алеппо польському королеві Сигізмундові I (Старому) два листи з тугрою (монограмою) султана Сулеймана. За словами польського османіста Даріуша Колодзейчика, таку практику застосовували в Османській імперії, але тільки стосовно наказів для підданих [13, с. 105–106]. У випадку Паргали Ібрагіма йшлося про листи, що він написав до монарха сусідньої держави від імені відсутнього в Алеппо султана. Та навіть своїм посланням Паргали Ібрагім намагався надати такого вигляду, який був у повелителя Османської імперії. А згодом оздобив їх своєю тугрою, на що мав право лише султан.

Все це стривожило Сулеймана Пишного, який вирішив приєднатися до походу із додатковими силами армії. На той час шах Тагмасп та його матір, імовірно, Тачли-бейгюм, намагалися домогтися укладення миру із великим візиром Паргали Ібрагімом. Але той відмовив їм, посилаючись на те, що є самостійним у прийнятті державних рішень [11, с. 528]. Тоді ж султан Сулейман дістався Тебріза. Узявши місто, він вирішив переслідувати молодого шаха Тагмаспа, який, як і батько Ісмаїл, уникав прямого протистояння із ворогом і відходив у глиб своєї країни, залишаючи по собі спалені й розорені землі. Під час цієї кампанії під владу османів також перейшли найголовніші святині шіїтського ісламу – Наджаф і Кербела.

Невдовзі після повернення султана Сулеймана з іранського походу було страчено великого візира Паргали Ібрагіма, який, за свідченнями очевидців, нібито мав намір у ході змови зайняти султанський трон [6, с. 114].

Нову військову кампанію проти Ірану султан Сулейман розпочав 1547 р., після підписання за сприяння великого візира та зятя династії Рустема-паші

чергового перемир'я із Габсбургами. Приводом для військових дій став перехід на сторону Османської імперії улюбленого брата Тагмаса, Елькаса-мірзи, який був намісником Ширвану. Коли Тагмасп направив війська, щоб утихомирити непокірного родича, той втік через Кафу (Феодосію) до Стамбула.

Султан Сулейман пристав на пропозицію Елькаса-мірзи відвоювати трон у шаха Тагмаса. Але той не користувався підтримкою співвітчизників, відтак не міг відібрати владу у свого старшого брата [11, с. 546–557]. Султан Сулейман повернувся з іранського походу, захопивши лише прикордонне місто Ван.

Шах Тагмасп 1552 р. вирішив повернути втрачені під час війни з османами території. У відповідь султан Сулейман відправив на Іран армію, яку очолив великий візир Рустем-паша. Той доніс султанові про наміри його старшого сина Мустафи зайняти османський престол за допомогою іранського шаха Тагмаса, у якого просив руки його доньки та підтримки у боротьбі проти батька. Тому султан Сулейман особисто прибув до військового табору в Ереслі, де 27 жовтня 1553 р. стратив сина Мустафу. Убивство 38-річного престолонаступника викликало невдоволення війська.

Султан Сулейман, перезимувавши в Алеппо, 1554 р. знову рушив на схід і дійшов до Карабаху. Утім, і цього разу не зміг подолати шаха Тагмаса. Про невтішні результати іранського походу у листі до султана Сулеймана написала його дружина Гюррем – матір шістьох дітей, з яких на той час у живих залишилося лише троє – сини Селім та Баязид і донька, дружина великого візира Рустема-паші, Мігрімаг: «Мій султано, його (шаха Тагмаса – О. Ш.) син і наложниці не були полонені. Може, й нічого страшного. Хоча, як кажуть, нема доброго ані тут, ані там. Якщо ж такі чутки сюди (до Стамбула – О. Ш.) дійдуть, вони нікому не сподобаються... Дай Боже, мій султано, щоб Аллах дуже швидко цього ненависного (шаха Тагмаса – О. Ш.) до падіння призвів. Хай Всевишній, як Каруна, покарає його...» [21, с. 43; 24, с. 99].

Тон цього листа вказує на те, що народ Османської імперії не сприймав витратні походи султана Сулеймана на Іран, які призвели до підвищення податків для селян, ремісників, крамарів тощо. Адже тактика шаха Тагмаса – уникання бою з османським військом та спустошення і спалення сіл і міст призводила до проблем із нестачею продовольства для нападника – османської армії. Суворі кліматичні умови й гірська місцевість ускладнювали просування султанського війська вглиб Ірану. Це унеможливлювало переслідування й полонення шаха Тагмаса, що було головною метою султана Сулеймана. Хвороби, голод та холод змушували бунтувати османське військо, яке було не в захваті від війни із братами по вірі – мусульманами. Тому все частіше почали лунати думки про необхідність укладення мирної угоди.

Слід зазначити, що перемовини про мир почалися ще 1551 р., коли шах Тагмасп звільнив полоненого османського сановника Ільгу Магмуда-бея і відрядив його до султана Сулеймана з листом, в якому йшлося про те, що після страти бунтівного брата Елькаса-мірзи сефевіди заприсяглися не ходити війною на

османських братів-мусульман, а воювали лише з невірними – грузинами й черкесами. Тобто шах Тагмасп натякав султанові, аби і він вчиняв так само [11, с. 595–596].

Йому відповів син султана Сулеймана, Селім. Султанська ж дочка Мігрімаг написала листа сестрі шаха Тагмаспа, Султан-бейгюм. У цих посланнях вони наголошували: якщо у Тагмаспа лежить серце до миру, нехай надсилає до султанського палацу посла [11, с. 595–596].

Так почалися двосторонні перемовини про завершення війни. Утім, дії шаха Тагмаспа, військо якого почало нападати на османські землі, погрожуючи загарбати Анатолію, запевнили султана Сулеймана у розв'язанні 1553 р. нової війни проти Ірану.

Це дуже непокоїло його дружину Гюррем, яка відмовляла султана Сулеймана від походу через поганий стан його здоров'я та поважний вік – майже 60 років. Такої ж позиції дотримувався і його зять — великий візир Рустем-паша, який передбачив сумнівні результати цього походу та повідомив про це на раді Дивану [15, с. 257].

Попри вмовляння рідних, султан Сулейман пішов у іранський похід, але не припинив приймати послів шаха. Одного з них після прийому та надання згоди на продовження мирних перемовин зі шахом, 1553 р. затримали в Стамбулі. Його відправили лише тоді, коли у військовому таборі в містечку Ереглі султан Сулейман стратив свого старшого сина Мустафу [5, с. 90].

Все це свідчить про те, що султан під виглядом нового походу на Іран намагався виманити до себе бунтівного сина, нібито з метою продовження військової кампанії проти сефевідів, а насправді – задля його вбивства. Адже з шахом вже почав домовлятися про мир.

Утім, аби заспокоїти розгніване стратою султанського сина військо, було зміщено з посади великого візира Рустема-пашу. Яничари його звинувачували в інтригах на догоду тещі Гюррем-султан, яка прагнула посадити на трон одного зі своїх синів і була зацікавлена у страті конкурента у боротьбі за владу – Мустафи від наложниці-черкески Магідеврэн [5, с. 69–70].

Дипломатичні перемовини щодо миру з Іраном османи поновили після повернення 1555 р. Рустема-паші на посаду великого візира. Цьому сприяла його теща Гюррем. У листі від 1553 р., в якому вона проклинала шаха Тагмаспа й докоряла султанові тим, що той не полонив його та представників його родини, також переймалася долею зятя: «По тому, мій самодержцю, мої очі, моє щастя, Ваш раб Рустем-паша залишається вірним Вам. Не відводьте від нього свій шанобливий погляд. Мій самодержцю, не слухайте нікого. Особливо Ваша рабиня Мігрімаг засмучується. Мій самодержцю, мій султане. Ваша священна голова нехай усе ж пам'ятає свою наложницю, мій самодержцю-падишаху...» [21, с. 43; 24, с. 100]. Майже 20 років тому Гюррем у листі благала султана Сулеймана не довіряти своєму товаришу – великому візирю Паргали Ібрагіму-паші. Невдовзі після цього його стратили за підозрою у посяганні на владу султана [20, с. 78].

Слід зазначити, що саме Рустема-пашу сефевіди вважали ініціатором укладення мирної угоди із султаном Сулейманом. Про це син шаха Тагмаспа,

Мугаммед-мірза написав у листі до великого візира Рустема-паші, якого назвав найкращим візиром світу, котрий висвітлює таємниці Аллаха [11, с. 716–717].

Укладання мирної угоди між османами та сефевідами відбулося у Амасьї наприкінці травня–початку червня 1555 р. Відповідно до цього документу, Османській імперії переходив Ірак із Багдадом. Азербайджан із Тебрізом відходив Ірану. Грузія та Вірменія були поділені між обома державами. Фортецю Карса мали зруйнувати, а її околиці спустошити для утворення нейтральної території.

Серед умов цього договору були вимоги шаха Тагмаса дозволити паломникам з Ірану безперешкодно відвідувати Мекку й Медину та інші святі місця, що перебували під владою османів. Султан Сулейман наполіг на тому, аби мусульмани-шиїти Ірану, які визнавали лише пророка Алі, відмовилися від проклять наступних трьох пророків, їхніх послідовників та дружини пророка Магомета, Айше, а також не нападали на територію, що належали Османській імперії [7, с. 4].

Ця мирна угода принесла довгоочікуваний спокій у регіон, який протягом сорока років страждав від війн та розорень. На знак вдячності за це шах Тагмасп відрядив до Стамбула посланця Кемаллюддіна Тебет-агу, який прибув на свято відкриття величної мечеті султана Сулеймана, Сулейманіє. Його портрет намалював датський художник Мельхіор Лорк під час перебування у Стамбулі 1557 р. На ньому зображено опатно вбраного чоловіка у великому тюрбані з розкішним пір'ям та коштовному каптані. Його вбрання затьмарило одяг не лише османських візирів, а й навіть султана [24, с. 135].

Османський мандрівник та літописець Евлія-челебі стверджував, що шах Тагмасп надіслав через Тебет-агу султанові Сулейману діаманти та інші коштовності для мечеті Сулейманіє, адже він нібито дізнався про те, що її не можуть добудувати через нестачу коштів. Це розлютило султана Сулеймана, який віддав надіслані камінці архітекторові Сінану. Той їх подрібнив та помістив на один із мінаретів мечеті Сулейманіє, який нібито сяє на сонці [8, с. 116].

Відомо також, що під час урочистого відкриття 8 жовтня 1557 р. мечеті Сулейманіє посланець шаха Тагмаса подарував султанові коштовний Коран та листа із вітаннями та високими словами величання османського правителя. Послання сестри шаха Тагмаса, Султан-бейгюм Тебет-ага вручив Гюррем-султан, яка була найвідомішою жінкою в Османській імперії. Вона мала вплив на закоханого у неї чоловіка – султана Сулеймана й брала активну участь у політичному житті Османської імперії. Гюррем листувалася з угорського королевою Ізабеллою Ягеллонкою та її братом – польським королем Сигізмундом II Августом задля обговорення умов добросусідських відносин. Сигізмунд II Август у своєму посланні називав Гюррем «Ваша королівська величносте» [24, с. 106–117]. Імператрицею її величали європейські послы [22, с. 17–18]. А в арабських документах Гюррем називали «меліке», тобто королевою [11, с. 610].

Утім, вона не була знатного роду. Про її походження згадували венеційські послы у Стамбулі XVI ст. П'єтро Брагадіні та Данієлло Людовічі, які у своїх рапортах зазначали, що Гюррем була русинкою [2, с. 115]. Французький

посол у Венеції Гуелліамо Пелісьє 1540 р. інформував свого короля, що Гюррем походила з руського народу, який живе від Карпат до Дніпра й Чорного моря [4, с. 19]. Це – території нинішньої України.

Точніші відомості про походження Гюррем наводять польські дипломати. Так, член польського посольства у Стамбулі в 1621–1622 рр. Самуїл Твардовський зазначив, що вона – «підлого (низького походження) попа з Рогатина донька!» [19, с. 220]. Схожу інформацію 1596 р., тобто через 38 років по смерті Гюррем, про «попівну з Рогатина з народу русинського» залишив Перегрін Полонус у доповідній великому канцлерові Великого Князівства Литовського Льву Сапезі. Він занотував, що подібне стверджував онук Гюррем та султана Сулеймана – Мурад III [16, с. D2r]. Його слова як доказ русинського походження цієї султани навів у «Польському біографічному словнику» відомий польський османіст, професор Зигмунт Абрахамович [1, с. 543].

Чому саме польські дипломати приділяли таку прискіпливу увагу походженню Гюррем? Тому що у XVI ст. землі русинів належали до Польського Королівства.

У ранній юності Гюррем потрапила в полон кримських татар, які здійснювали із Криму набіги на землі Польського Королівства з метою взяття у ясир (полон) молодих чоловіків та жінок для продажу у рабство. Кримські татари привезли її до Стамбула та подарували султанові Сулейману на честь його сходження на трон. Про дане їй ім'я при народженні нічого невідомо. У султанському палаці цю невольницю назвали Гюррем, що у перекладі з фарсі означає – усміхнена, радісна, весела. Європейські ж дипломати у XVI ст., завдяки відомостям про русинське походження, назвали її Роксоланою. Адже тоді русинські землі на території Польського Королівства називали Роксоланією, Роксією [23, с. 25–26].

У перше десятиліття правління султана Сулеймана Гюррем народила йому шестеро дітей – п'ятеро синів і одну доньку, ставши його фавориткою – гасекі. Султан Сулейман 1534 р. звільнив її із рабства та, усупереч традицій, узяв із нею шлюб. Османські султани до XV ст. одружувалися із принцесами європейських правителів та очільників тюркських племен. Із часом сусідні європейські держави й тюркські племена поглинула Османська імперія, тому у султанів відпала потреба укладати з їхніми правителями політичні союзи. Вони почали співмешкати із наложницями гарему без узяття з ними шлюбу. Народжені наложницями від султанів сини претендували на трон, але їхні матері залишалися невольницями. Гюррем стала першою простолюдинкою і невольницею, яку пошлюбив османський султан. Озброївшись Кораном, вона спершу з посиланням на те, що рабня не може робити добрі справи (будувати мечеті, школи, лікарні та водограї у Мецці, Медині й Стамбулі), виманила у султана Сулеймана звільнення з рабства, а потім і статус законної дружини. Бо мусульманка, якою вона стала у перші роки перебування у султанському гаремі, не могла мати позашлюбних стосунків. Таким чином, розуміючи всі ці тонкощі традицій та релігійних законів і вдало маніпулюючи ними на свою користь,

Гюррем досягла найвищого визнання в Османській імперії, ставши законною дружиною султана.

Весільний магр Гюррем, за свідченнями польського посла Самуїла Твардовського, становив 100 тис. дукатів, які султанові дісталися від завоювання Угорського князівства [10, с. 693; 2, с. 360; 19, с. 222–223]. Щодня Гюррем отримувала 2 тисячі акче (срібна османська монета) зі скарбниці султана Сулеймана. Ця платня зберігалася за нею до самої смерті [15, с. 129]. Польський османіст Зигмунт Абрахамович у статті про Гюррем-Роксолану в «Польському біографічному словнику» зазначив, що після народження первістка Мегмеда вона почала отримувати від султана Сулеймана 5 тис. дукатів на рік [1, с. 544]. А венеційський посол П'єтро Брагадін стверджував, що Гюррем лише на прикраси султан Сулейман виділив 100 тис. дукатів [3, с. 148]. Водночас вона збирала інформацію про рідкісні раритетні речі з усього світу. На її вимогу султан привіз із острова Кос золотий кубок та коштовні європейські тканини, а з Єгипту – пару поштових голубів [12, с. 451].

Відтак слава про Гюррем вийшла далеко за межі султанського палацу. Європейські аристократи замовляли у найвідоміших художників епохи Відродження її портрети. Адже Гюррем асоціювали із співправителькою султана Сулеймана.

Тож не дивно, що до неї листа написала й іранська принцеса Султан-бейгюм. У посланні зазначала, що ініціаторами укладення 1555 р. мирної угоди між шахом Тагмаспом і султаном Сулейманом були Гюррем та її зять – великий візир Рустем-паша. Це – перша така угода між османами та сефевідами з часів, коли Мегмед II Фатіх завоював Константинополь. Водночас Султан-бейгюм порушувала питання безперешкодного шляху перських паломників до священних міст мусульман – Мекки й Медини, що було однією із умов мирної угоди.

Султан-бейгюм, оспівуючи велич Гюррем, порівнювала її з Муштарі, Нагід, Фарангіс, Мер'єм, Белкіс, Кайдафе, Нушабе та Зулейхою. Щодо останньої героїні перського епосу, то тут з огляду на історію її кохання та повернення до Бога авторка листа натякає на навернення Гюррем під впливом султана Сулеймана в іслам. Водночас перська принцеса, вихваляючи її, не скупилася на високі епітети: сонцесяйна, чесотна, гідна похвали володарка над володарками, гордість жінок тощо. На думку турецького історика Н. Сакаоглу, такі назви й титули у східній дипломатії могли використовувати лише стосовно унікальної жінки та правительки [18, с. 176]. Все це свідчить про високе становище Гюррем в Османській імперії.

Намагаючись заручитися підтримкою дружини султана Сулеймана Султан-бейгюм спробувала отримати її згоду на прийняття до відкриття мечеті Сулейманіє коштовного дарунка від неї та шаха Тагмасапа – іранських паласів. Тому запитала про побажання щодо їхнього розміру й кольору. Але Гюррем відмовила їй у проханні прийняти килими на тій підставі, що для оздоблення мечеті вже все було приготовано. Такою ж була і відповідь султана Сулеймана шаху Тагмасапу. Він подякував за пропозицію надіслати паласи, але зазначив, що вже отримали всі предмети декору для мечеті.

Ось, повний текст відповіді Гюррем на листа Султан-бейгом у перекладі кандидата філологічних наук, старшого наукового співробітника НДІ кримськотатарської філології, історії та культури етносів Криму КІПУ Рефата Абдужемілева й асистентки кафедри сходознавства ім. Я. Дашкевича Львівського національного університету ім. І. Франка Надії Вишневської. У його тексті йдеться про умови мирної угоди:

«Ставши перлинами пречистих молитов, що ними хвалебними Божі славословлять горний світ, і найблагодатнішими й найліпшими словами, що є трояндами визнання єдиного Бога у старанних молитовників у храмах могутності, Ви, [перська принцесо], богоугодна, коштовність у вінці благодіянь, намисто душі, яка прикрашає, і нехай благі діяння розсипаються, немов перли з дорогоцінної корони. Подібна природою (характером) до Зулейхи, наділена від народження проникливістю, володарка, яка прикрашає світобудову, сама, душею подібна до Мер'єм, матері Іси, яскрава зірка з найвищого сузір'я, шахиня з пречистих вінцем, покрита покривалом непорочності, видима зсередини.

Після вчинення незліченних милостей, нехай буде відомо, й зі сьайвом променів від пам'ятного образу (лику), почувши про щасливі діяння і плекаючи надії на світлі й щасливі вісті, та при вигляді переповненого любов'ю розарію і свіжого струмка дружби, приготованої істинними й благими справами, та любовного саду тюльпанів, з переможними дощами, зеленіючого й очищеного від щирої клятви, спершу за волею Всемилостивого і Щедрого Творця, було доставлено щирого та дружнього листа, подібного до ароматного предмета, сповненого солодкими промовами, і строкатого від різнокольорових квітів, прикрашених яскравими смислами, а їхнє місце – прекрасний і великий сад, так що у найблагословенніший час та зі зміцненням віри з доставкою [листа], який овів усе навколо приємним ароматом, і з увагою до пахучої душі та думок про райські сади, науки про прекрасне і щастя було приховано і зберігаються в змісті цього найяснішого листа. І вони збагненні й залишили слід у свідомості.

Приводом для рясних звісток стала надмірно довга розлука (розрив зв'язків). У частині світу і благополучних відносин між поважним Падишахом – притулком світу, тінню Бога на Землі й майстерні благополуччя – нехай Аллах збільшить його володіння та подовжить його султанат, і нехай світ прокинеться від невідання і досягне його (султана) милостей – і Шахом Ірану, майстернею Сеїдів (нащадків Пророка), згідно з обраним шляхом (планом), у справах встановлення, зміцнення, піднесення і продовження цього миру та відносин, з боку цієї Вашої вірної подруги і покровительки докладено багато зусиль.

Можливо, також і місце для коливань і недоліків у клятві й благополуччі. Нині ж із надісланого змісту (суті) прекрасної книги [записів], зрозуміло, що той рід [Шаха Ірану] витрачає благословенні години свого часу на ремонт мечетей, на схиляння перед Богом, поминання імені Бога, вчинення молитов та інших усіляких богоугодних справ та поклонінь. І на основі шаріату най збільшаться повага і старанність у справах та схильність до Пана Посланців, най зйдуть благословення Аллаха на нього й на всіх його сподвижників. Згідно з цим

змістом, з цієї причини наш Падишах, помічник на шляху Аллаха, має більшу прихильність у їхню сторону.

Коли ж виникли причина й привід до колишніх холодних взаємин, тоді було сповіщено про колишнє вдоволення і необхідність повідомлень, відправлених молитовним листком. Аби малі труднощі за своєю волею були б твердо переборні ремонтом будинків явної віри, тобто будинків Аллаха і прикрасою міцного шариату. Зрозуміло, що руйнування мусульманських міст є неналежною справою. Потрібно зробити благо в мирному процесі досконалим та із заходами пересторог у тому краю запобігти смуті, щоби народ дому Ісламу та виборних сподвижників відвернути від війни (ворожнечі), так що після цього місця і нічого не залишилося для миру. Нехай не залишиться між видимими світами таємниця.

Коли було проголошено про намір звести оздоблену мечеть [Сулейманіє], яку тепер будують, було розпочато підготування всього необхідного: матеріали для оздоблення зібрані, й усі необхідні обряди здійснені. Щедрість Творця [спричинила те], що Ваша ласка сприяє нам такими килимами, ознака того, що Ви бажаєте нам добра. Нехай же Вам буде послане довге життя. А відправлений подарунком благословенний сувій і послання будуть на своєму місці. Прийміть [його] з найдосконалішою повагою та пошаною до Вашої величі.

Бажаю Вам постійного благополуччя і нескінченної щасливої долі» [9, с. 65–66].

Як бачимо, Гюррем у своєму листі також величала Султан-бейгом, порівнюючи її із Зулейхою та Мер'єм. Водночас зазначила, що доклала багато зусиль задля примирення османів із сефевідами і висловила сподівання, що ніщо не порушить добросусідських відносин. Так Гюррем уже традиційно виконувала роль посередника султана Сулеймана із налагодження миру між Османською імперією та Сефевідським Іраном.

Висновки. Проаналізоване листування сестри перського шаха Тагмасапа, Султан-бейгом із дружиною османського султана Сулеймана, Гюррем дає підстави стверджувати, що дипломатія цих жінок мала вирішальне значення у світлі міжнародних відносин того часу, адже вплинула на припинення ірано-османської війни, яка тривала сорок років і мала руйнівні наслідки для Османської імперії та Сефевідського Ірану. Мирні відносини між двома імперіями протривали більше двадцяти років. Переклад листа-відповіді Гюррем, який уперше наведено українською в науковій літературі, є яскравим свідченням значного впливу цієї султани – українки за походженням на державні справи османів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Abrahamowicz Z. Roksolana. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław-etc., 1989. T. XXXI. С. 543–545.
2. Alberi Eugenio ed. *Relazioni degli ambasciatori veneti al senato* Series 3. Vol. 1. Firenze. 1840–1855. 464 s.
3. Alberi Eugenio ed. *Relazioni degli ambasciatori veneti al senato*. Series 3. Vol. 3. Firenze. 1840–1855. 470 s.
4. Archives diplomatiques (France). Cor. pol. Venise. Vol. III. P. 19.
5. Atçıl Z. Why Did Süleyman the Magnificent Execute His Son Şehzade Mustafa in 1553? *The Journal of Ottoman Studies*. 2016. № XLVIII. S. 67–103.
6. Dziubiński A. Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500–1572 w kontekście międzynarodowym. Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, 2005. 312 s.
7. Emecen F., Şahin İ. Amasya Anlaşması. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, 2010. Cilt. III. S. 4–5.
8. Evliya Çelebi. Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Kitap 1. Cilt 1. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2008. 386 s.
9. Feridun, Ahmed Bey. Münşeat üs-Selatin. Cilt. 2. İstanbul. 1247 / 1831–1832. 572 s.
10. Gerlach S. Türkiye Günlüğü 1577–1578. Cilt. 2. İstanbul : Kitap Yayınevi, 2007. 402 s.
11. Hamidreza Mohammednejad. Osmanlı-safevi ilişkileri (1501–1576). Doktora Tezi, Ankara : Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, 2015. 1061 s.
12. Kartal Ş. Haseki Hürrem Sultan Yapıları. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul : Bilimleri Enstitüsü, 2012. 597 s.
13. Kołodziejczyk D. Na europejskiej szachownicy geopolitycznej XVI w. Nowa książka Andrzeja Dziubińskiego, Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500–1572 w kontekście międzynarodowym (Wrocław 2005, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 312). *Kwartalnik Historyczny*. 2007. № 4. S. 101–110.
14. Münecimbaşı Ahmed Dede. Sahaif-ül-Ahbar fi Vekayi-üla'sâr. Cilt. 2. İstanbul : Tercüman 1001 Temel Eser, 1974. 620 s.
15. Peirce L. *Empress of the East: How a European Slave Girl Became Queen of the Ottoman Empire*. New York : Basic Books, 2017. 360 p.
16. Peregrino Polon Ch. D. Liga z zawadą Koła poselskiego, spolnego Narodu K. P. y W. X: Lit. Authore. Wilno, 1596. mf. B340 s.
17. Sadeddin H. C. Selimname. *Bibliothèque Nationale de France, Supplément Turc* 524. Paris. 1554. 260 v s.
18. Sakaogly N. Bu mülkün kadın sultanları valide sultanlar, hatunlar, hasekiler, kadınefendiler, sultanevendiler. İstanbul : Oğlak yayınları, 2011. 574 s.
19. Twardowski S. Przeważna legacja Krzysztofa Zbaraskiego [...] od Zygmunta III do sołtana Mustafy w roku 1621... Kraków : v Franciszka Cezarego, 1633. 249 s.
20. Uluçay M. Ç. Harem'den Mektuplar. İstanbul : Ötüken Neşriyat, 2011. 179 s.
21. Uluçay M. Ç. Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları. İstanbul : Şaka matbaası, 1950. 93 s.
22. Yermolenko G. Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kulturunde Hurrem Sultan. İstanbul : Koç Üniversitesi Yayınları, 2013. 427 s.
23. Кісь Я. Легенди і факти про Роксолану. *Архіви України: Науково-інформаційний бюлетень архівного управління при Раді Міністрів УРСР*. Київ, 1970. № 6 (104). С. 25–31.

24. Шутко О. Жіночий султанат: влада та кохання. Листи Хюррем (Роксолани), Міхрімах, Нурбану, Сафіє, Кьосем, Хатідже Турхан (Надії). Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2019. 592 с.

REFERENCES

1. Abrahamowicz, Z. (1988–1989), «Roksolana», *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków, pp. 543–545.
2. Alberi, Eugenio ed. (1840–1855), *Relazioni degli ambasciatiri veneti al senato*, series 3, t. 1, Firenze, 464 s.
3. Alberi, Eugenio ed. (1840–1855), *Relazioni degli ambasciatiri veneti al senato*, series 3, t. 3, Firenze, 470 s.
4. *Archives diplomatiques (France)*, Cor. pol. Venice, Vol. III, p. 16.
5. Atçıl, Z. (2016), «Why Did Süleyman the Magnificent Execute His Son Şehzade Mustafa in 1553?», *The Journal of Ottoman Studies*, No. XLVIII, pp. 67–103.
6. Dziubiński, A. (2005), *Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500–1572 w kontekście międzynarodowym*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, 312 s.
7. Emecen, F. and Şahin, İ. (2010), «Amasya Anlaşması», *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt III., ss. 4–5.
8. Evliya, Çelebi (2008), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Kitap 1, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 386 s.
9. Feridun Ahmed Bey (1247 / 1831–1832), *Münşeat üs-Selatin*, Cilt 2, İstanbul, 572 s.
10. Gerlach, S. (2007), *Türkiye Günlüğü 1577–1578*, Cilt 2, Kitap Yayınevi, İstanbul, 402 s.
11. Hamidreza, Mohammednejad (2015), *Osmanlı-safevi ilişkileri (1501–1576)*, Doktora Tezi, Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, 1061 s.
12. Kartal, Ş. (2012), *Haseki Hürrem Sultan Yapıları*, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 597 s.
13. Kołodziejczyk, D. (2007), «Na europejskiej szachownicy geopolitycznej XVI w. Nowa książka Andrzeja Dziubińskiego, Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500–1572 w kontekście międzynarodowym (Wrocław 2005, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 312)», *Kwartalnik Historyczny*, No. 4, s. 101–110.
14. Müneccimbaşı, Ahmed Dede (1974), *Sahaiif-ül-Ahbar fi Vekayi-üla'sâr*, Cilt 2, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 620 s.
15. Peirce, L. (2017), *Empress of the East: How a European Slave Girl Became Queen of the Ottoman Empire*, Basic Books, New York, 360 p.
16. Peregrino, Polono Christophino Daminaeo (1596), *Liga z zawadą Kola poselskiego, spolnego Narodu K. P. y W. X: Lit. Authore*, Wilno, mf. B340 s.
17. Sadeddin, M. C. (1554), *Selimname*, Bibliotheque Nationale de France, Supplément Turc 524, Paris, 260v s.
18. Sakaoğlu, N. (2011), *Bu mülkün kadın sultanları valide sultanlar, hatunlar, hasekiler, kadinefendiler, sultanefendiler*, Oğlak yayımları, İstanbul, 574 s.
19. Twardowski, S. (1633), *Przeważna legacja Krzysztofa Zbaraskiego [...] od Zygmunta III do soltana Mustafy w roku 1621...*, v Franciszka Cezarego, Kraków, 249 s.
20. Uluçay, M. Ç. (2011), *Harem'den Mektuplar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 179 s.

21. Uluçay, M. Ç. (1950), *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, Şaka matbaası, İstanbul, 93 s.
22. Yermolenko, I. G. (2013), *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kulturunde Hürrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 427 s.
23. Kis', Ya. (1970), «Lehendy i fakty pro Roksolanu», *Arkhivny Ukrayiny: Naukovo-informatsynnyy byuleten' arkhivnoho upravlinnya pry Radi Ministriv URSR*, No. 6 (104), Kyiv, pp. 25–30.
24. Shutko, O. (2019), *Zhinochyy sultanat: vlada ta kokhannya. Lysty Hürrem (Roksolany), Mihrimah, Nurbanu, Safiye, Kosem, Hatice Turhan (Nadiyi)*, Navchal'na knyha – Bohdan, Ternopil', 592 p.

THE INFLUENCE OF PRIVATE CORRESPONDENCE OF HÜRREM-ROKSOLANA ON THE IRANIAN-OTTOMAN PEACE AGREEMENT OF 1555

Oleksandra SHUTKO

*PhD in History of Art, writer,
publishing house «Bogdan-Books»,
34a, Bandera avenue Str., Ternopil, 46002,
tel.: (0352) 520607, 520548, e-mail: tymoshuk@ukr.net*

Forty-year Iranian-Ottoman war in the 16th century ended with the conclusion of peace agreement in 1555 in Amasya between Sultan Süleyman the Magnificent and Shah Tahmasp. Thanks to this, pilgrims from Iran were able to freely visit the holy places under the rule of the Ottomans. For the sake of strengthening good neighborly relations, the sister of Shah Tahmasp, Sultan Beygüm wrote a letter to the wife of Sultan Süleyman, Hürrem who is called Roksolana in Europe, singing hymns to her greatness.

The reason for this was the opening in 1557 by Sultan Süleyman of a new mosque in Istanbul - Süleymaniye. Therefore, the Shah's sister tried to offer a precious gift - a Persian carpet. In the letter she asked about preferences regarding its color-grade and size. Hürrem answered her that she had made a lot of efforts to reconcile the Ottomans with the Safavids and expressed hope for the extension of peaceful coexistence. She also abandoned a Persian carpet which was offered her as a gift. As per her reply this was due to completion of works on decorating the interior of the Süleymaniye mosque. The study provides a translation into Ukrainian of Hürrem's letter addressed to Sultan Beygüm. It contains significantly fewer oriental epithets and praises of the greatness of the Shah's sister, compared to the letter of Sultan Beygüm. Hürrem paid more attention to matters that concerned the maintenance of peaceful relations between neighbors - the Ottomans and the Safavids. Though during Sultan Süleyman's stay in the Iranian campaigns, she wanted him to capture Shah Tahmasp and his family. But with the peace agreement of 1555, which was lobbied by Sultan Suleiman's son-in-law, Grand Vizier Rüstem Pasha, her rhetoric changed. Consequently, Hürrem has traditionally played the role of Sultan Süleyman's mediator in establishing peace between the Ottoman Empire and Safavid Iran.

Keywords: Ottoman Empire, Safavid Iran, Roksolana, Sultan Beygüm, Süleyman the Magnificent, Tahmasp.